

הרב הרב אהרן שטיינמנעץ
מונסי, ניו יורק

יישוב הסתירות ברמב"ם

בצביעת הציצית כעין צבע הבגד ובנפסקו החוטים

הסתירות והקושיות בדברי הרמב"ם

כתב הרמב"ם בפרק ב מהלכות ציצית הלכה ח: "טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונים, עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה, אם ירוקה ירוקין ואם אדומה אדומין. היתה כולה תכלת, עושה לבן שלה משאר צבעונים חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, וכורך על הכל חוט אחד תכלת כדרך שעושה בשאר ציציות שאינן צבועין".

וזו לשון הטור או"ח סימן ט: "וכתב הרמב"ם שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, אם הוא אדום יעשה הציצית אדום ואם הוא ירוק יעשה הציצית ירוק. וכן פירש רש"י. ור"י פירש שאינו צריך".

והקשה הרב מהר"י אבן חביב, הביאו הבית יוסף שם, מדברי הרמב"ם בפרק א הלכה א, זו לשונו: "ענף שעושין על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית מפני שהוא דומה לציצית הראש, שנאמר 'ויקחני בציצית ראשי'. וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבעו". הרי חזינן להדיא שאין בלבן שום עניין של צביעה, שהרי פירש הרמב"ם שלכך נקרא לבן – לא משום איזו קפידה על הצבע לבן, אלא משום אי קפידה על הצבע נקרא כן. ולהכי פירש המהריב"ח בדעת הרמב"ם שלא כטור, אלא שאף לדעת הרמב"ם אין קפידה שיהיו הציצית כעין הבגד, ובדברי הרמב"ם בפרק ב יש לפרש שכוונתו שבשאר בגדים מותר לעשות הציצית באיזה צבע שרוצה, כגון כעין הבגד, מה שאין כן בבגד שכולו תכלת שאסור לעשות הלבן כעין הבגד. ועיקר הלכה זו לא נכתבה אלא משום סופה.

וכתב הבית יוסף שזה דחוק בלשון הרמב"ם. והוא יישב הרמב"ם לדעת הטור, שכוונת הרמב"ם בדבריו בפרק א "שאינן אנו מצווין לצבעו" היינו שאין אנו

מצווין לצבעו תכלת, אבל כעין הבגד חייבין לצבעו, עיי"ש בדבריו. וזה דחוק מאד.

ועוד יש להקשות על הרמב"ם, שכל המעיין בדברי הרמב"ם בהלכות ציצית רואה, שסידר הרמב"ם משנתו בסדר זה, פרק א כולל כללות מצות ציצית ואופן הקשירה, פרק ב עוסק בהלכות תכלת, ופרק ג עוסק בעניין המחייבים במצות ציצית, דהיינו באילו בגדים, באיזה זמן, ובאילו אנשים יש חיוב ציצית. ואם כן קשה, למה בחר הרמב"ם לכתוב הלכה זו של 'ציצית כעין הבגד' בפרק ב הדן בהלכות תכלת בפרט, ולא כתבה בפרק א ביחד עם שאר הלכות לבן?

עוד יש להקשות סתירה בדברי הרמב"ם, דבפרק א הלכה ד כתב: "התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד, הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו. וכן אם עשה לבן ותכלת, ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר תכלת לבדו, כשר". ובפרק א הלכה יח כתב: "וכן אם נתמעטו חוטי הציצית, אפילו לא נשאר מהן אלא כדי עניבה, כשירה". הרי לפנינו סתירה בדבריו, דבריש הפרק כתב שאף אם נתמעט עד הכנף כשר, ובסוף הפרק כתב שצריך שישתייר מהן כדי עניבה. וכן הקשה הכסף משנה עיי"ש.

עוד קשה על הרמב"ם בריש הפרק, מה הכריחו לפרש הא דהלבן אינו מעכב את התכלת בכי האי גוונא שעשה לבן ותכלת ונפסק התכלת, ולא פירש כפשוטו במי שאין לו לבן שיעשה תכלת לבדו, כמו שפירש הא דהתכלת אינו מעכב את הלבן, שעושה לבן לבדו?

יישוב הסתירות – מצות התכלת לכורכה על מין כנף

ונראה לבאר, דהנה שיטתו בצורת המצוה כתבה הרמב"ם בפרק א הלכה ב: "ולוקחין חוט של צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף, וחוט זה הוא הנקרא תכלת". הרי דעתו שכל הציווי של תכלת הוא לכרכו על הלבן. ולאור זה יש לדון בדין שבפרק ב הלכה ח שצריך לעשות חוטי ציצית כעין צבע הבגד, האם זה דין בלבן שצריך להיות כעין הבגד, או שמא זה דין בתכלת שחוט של תכלת צריך לכרכו על חוטים שהן כעין הבגד. והנה מקור הדין של כעין הבגד נלמד מהפסוק "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" שדרשו בגמרא מנחות לח

ע"א "הכנף – מין כנף", שלדעת הרמב"ם מין כנף קאי על הצביעה של הציצית שתהא כעין הצביעה של הבגד. ואם כן מסתבר שאין זה דין בלבן, שהרי התורה לא כתבה הכנף בראש הפרשה במילים "ועשו להם ציצית" אצל מצות לבן, ודווקא אצל מצות תכלת כתיב "הכנף".

ולפי זה מיושב למה הרמב"ם כתב דין זה של מין כנף בפרק ב, שעניינו שם אצל מצות תכלת לפרש איך לעשות מצות תכלת, שזה על ידי כריכתה על חוטים של מין כנף.

ובזה יש ליישב גם כן הסתירה שהקשה המהריב"ח. דבפרק א כתב שנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבעו, ובאמת מחמת מצות לבן אין מצוה לצבעו. אבל בפרק ב כשבא לפרש איך לקיים מצות תכלת, שם כתב שחייב לעשות חוטי הענף כעין הבגד. כדי לקיים מצות תכלת כהלכתו, על ציצית של מין כנף.

ויש ליישב ביסוד זה גם דברי הרמב"ם בפרק א הלכה ד, שפירש הא דהלבן אינו מעכב את התכלת באופן מחודש, שמייירי במי שנפסק הלבן, ולא כפשוטו במי שאין לו לבן.

שהרי לפי דברינו, שבמצות לבן אין קפידה אם הציצית לבנים או צבועים, יש לומר שאף אם הם תכלת אין קפידה, ויכולים לקיים מצות לבן בחוטי תכלת, ונקרא לבן רק משום שאין אנו מצווין לצבעו אבל אינם מאבדים את השם 'לבן' אם נצבעו. ואם כן מי שאין לו אלא תכלת, שפיר יכול לקיים בחוטים הללו מצות לבן, אלא שמצות תכלת אי אפשר לו לקיים שהרי אינו יכול לכרוך תכלת על מין כנף. ואם כן האופן היחיד שאפשר לקיים מצות תכלת בלי לקיים מצות לבן שייך רק אם עשה לבן וכרך עליהם תכלת ואחר כך נפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת. דהיינו שעשה תכלת כהלכתו, ואחר כך נפסק הלבן, דווקא אז מקיים מצות תכלת.

ובזה מיושבת גם הסתירה שהקשה הכסף משנה על הרמב"ם. דבהלכה ד מייירי הרמב"ם במי שנפסקו לו החוטי לבן עד כדי שאינו יכול לקיים בהם מצות לבן, ועל זה כתב שמכל מקום מקיים מצות תכלת. ובהלכה יח מייירי בעניין אחר לגמרי, במי שנתמעט לו מקצת החוט ונשתייר כדי עניבה, שמקיים בזה גם מצות לבן וגם מצות תכלת, על ידי אותו מקצת שנשתייר.

הבנת הרמב"ם בסוגיית גרדומין

הגמרא מנחות דף לח דנה אם משנת "התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת" אתיא כשיטת רבי, שסבירא ליה שמעכבין זה את זה. ושם בעמוד ב תירץ רבא דשייך לאוקמיה אליבא דרבי, והא דאין מעכבין מיירי כשהניח לבן ותכלת ו"לא נצרכה אלא לגרדומין, דאי איגרדם תכלת וקאי לבן, ואי איגרדם לבן וקאי תכלת, לית לן בה. דאמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת כשרין וגרדומי אזור כשרין. וכמה שיעור גרדומין? אמר בר המדורי אמר שמואל: כדי לענבן".

והנה לעיל ביארנו דהא דפסק הרמב"ם "נפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר תכלת לבדו כשר" אין זה משום דין גרדומין, אלא משום דין שהלבן אינו מעכב את התכלת, ובאמת אינו מקיים מצות לבן. ואם כן דין זה שייך רק לשיטת רבנן שאכן אינן מעכבין, אבל לרבי צריך לפרש טעם אחר שהכשירו, וזה מדין גרדומין. ועל כרחק שהגמרא מיירי שממין דאיגרדם נשאר כדי עניבה, דאי לא תימא הכי פסול הוא אליבא דרבי, שהרי הרמב"ם הכשיר בנפסק הלבן רק מדין 'אין מעכבין' ולא מדין 'גרדומין' כמו שביארנו לעיל. ואם כן קשה הא דמשמע מהרמב"ם בפרק א הלכה יח שכשר אף אם נשאר כדי עניבה כל החוטים, שהרי מגמרא זו משמע שרק באיגרדם ממין אחד כשר, ומין האחר צריך להישאר שלם. ויש לומר דסבירא ליה להרמב"ם, שדין זה שצריך מין אחד שלם הוא רק לפי

ההוא אמינא דגמרא דדחקינן ליישב המשנה אליבא דרבי. וכיוון שלהלכה לא פסק הרמב"ם כרבי אלא כרבנן, נשארה ההלכה כפשטות לשונם דבני ר' חייא, דגרדומי תכלת כשרין, כמו שכתב הרא"ש שקאי על כל הד' חוטים. ואולי יש לומר שזה באמת תלוי במחלוקת רבי ורבנן. דלרבי כיוון שמעכבין זה את זה, כשר רק כשאיגרדם מין אחד, שאז נקרא שיירי מצוה. אבל כשאיגרדם שני מינים נקרא שיירי שיריים. מה שאין כן לרבנן שאין מעכבין זה את זה, אף כשאיגרדם כל החוטים עדיין מקרי שיריים.